

Biblioteka Instytutu Orientalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

Agnieszka Heuchert

Biblioteka Instytutu Orientalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

Streszczenie

Artykuł przedstawia w skrócie historię nauczania języków orientalnych na Uniwersytecie Jagiellońskim i powstania biblioteki orientalistycznej oraz zakres tematyki księgozbioru. Autorka wyjaśnia na wybranych przykładach, niektóre problemy występujące przy opisie bibliograficznym publikacji w językach orientalnych, a wynikające z odmiennych systemów pisma czy różnic kulturowych, utrudniających jednoznaczne stosowanie zasad powszechnych w bibliotekarstwie europejskim.

Słowa kluczowe

języki orientalne, biblioteki obcojęzyczne

Historia nauczania języków orientalnych na Uniwersytecie Jagiellońskim sięga wieku XIX. W 1818 r. powstała katedra języków orientalnych, której kierowanie powierzono niemieckiemu uczonemu Wilhelmowi Münnichowi. Po odejściu Münnicha ze stanowiska profesora UJ, katedra została zlikwidowana w 1827 r. Początek orientalistyki jako osobnego kierunku, datuje się na rok 1919, kiedy to na wniosek prof. Tadeusza Kowalskiego została utworzona katedra filologii orientalnej. Wtedy też zaczęły powstawać księgozbiór orientalistyki.

Początkowo studia orientalne koncentrowały się na arabistyce, iranistyce i turkologii, toteż najstarsza część księgozbioru dotyczy przede wszystkim Bliskiego Wschodu. Z czasem zakres studiów obejmował coraz dalsze obszary Orientu, a więc i tematyka księgozbioru poszerzała się o pozycje dotyczące Azji Środkowej i Południowej, Indii, Dalekiego Wschodu, krajów Afryki i Oceanii, oraz ludów Syberii. Obecnie księgozbiór liczy ok. 80 tysięcy woluminów, zarówno w językach europejskich jak i językach orientalnych, a co za tym idzie również w innych niż alfabet łaciński i cyrylica, systemach pisma. Ponad setka języków orientalnych oraz kilkanaście systemów pisma stanowi ogromne wyzwanie dla bibliotekarzy zajmujących się księgozbiorem. Wymaga to od nas znajomości kilku języków obcych, w tym oczywiście języków orientalnych. Każda z pracujących tu osób specjalizuje się w innym obszarze kulturowym, jednak różnorodność badań (często obejmujących zagadnienia interdyscyplinarne) podejmowanych przez wykładowców Instytutu Orientalistyki oraz studentów, wymaga od nas dobrego rozeznania w całości księgozbioru, by każdy z bibliotekarzy mógł służyć pomocą czytelnikom w znalezieniu potrzebnych materiałów z dowolnej tematyki.

W rozbudowywaniu księgozbioru dużą zastęgę mają uczelnie, instytucje a także osoby prywatne z całego świata, których darowizny na rzecz biblioteki przyczyniają się znacznie do wzbogacania naszych zbiorów. Dzięki temu biblioteka jest w posiadaniu wielu cennych pozycji, często jako jedyna instytucja w Polsce i jedna z nielicznych w Europie. Wielokrotnie zdarzało nam się gościć na kwerendach osoby z innych krajów europejskich i pozaeuropejskich. Niestety obecna (od marca 2012 r.), bardzo trudna sytuacja lokalowa naszej biblioteki i wynikłe z tego rozproszenie księgozbioru, mocno ogranicza dostępność dla czytelników.

Najmłodszym kierunkiem filologicznym, który otwarto w ramach Instytutu Orientalistyki była japonistyka (obecnie Zakład Japonistyki i Sinologii). Początki nauczania języka japońskiego na UJ datuje się na lata 1929-1932. W tym czasie w Krakowie przebywał stypendysta Fundacji Kościuszkowskiej dr Denzel R. Carr, który poprowadził pierwszy lektorat języka japońskiego. Lektorat ponownie uruchomiono w latach siedemdziesiątych, jednak dopiero w 1987 r., dzięki staraniom prof. Andrzeja Czapkiewicza, ówczesnego dyrektora Instytutu Filologii Orientalnej, udało się otworzyć nowy kierunek – japonistykę, obecnie poszerzoną o przedmioty z zakresu sinologii.

W chwili powstania Zakładu Japonistyki, zbiory książek o tematyce japońskiej w naszej bibliotece były nader skromne. Obecnie dział biblioteki dotyczący Japonii, to ok. 10 tys. woluminów. Większość tych książek, przede wszystkim te w języku japońskim, trafiła do nas dzięki ogromnemu zaangażowaniu strony japońskiej i darowiznom na rzecz Instytutu Orientalistyki, tak od instytucji jak i osób prywatnych, których nie sposób wszystkich wymienić. Należy jednak szczególnie podziękować japońskiej organizacji Japan Foundation, zajmującej się propagowaniem kultury japońskiej na świecie, która przez wiele lat wzbogacała bibliotekę grantami książkowymi. Dzięki temu nasi studenci i wykładowcy zyskali cenne źródła do badań japonistycznych.

Różnorodność i specyfika Biblioteki Orientalistyki nastęrcza wiele problemów, nieznanym bibliotekarzom z kierunków filologii europejskich. Dotyczą one np. transliteracji języków zapisywanych w innych systemach pisma, ale także, tak wydawało by się prozaicznych rzeczy, jak ustalenie nazwiska autora dzieła. Kłopot z przyporządkowaniem nazwisk pojawia się przede wszystkim u autorów z arabskiego kręgu kulturowego. W kulturze arabskiej dużą rolę pełnią więzy rodzinne, toteż człowieka identyfikuje się imieniem oraz jego powiązaniem genealogicznymi. Szczególnie widać to na przykładzie autorów klasycznych. Zazwyczaj miano, którym określano danego człowieka, składało się pięciu członów. Pierwszy z nich to imię. Drugi człon określa czyim jest ojcem (tu wymienia się imię najstarszego syna, jeśli nie ma synów, ten człon jest pomijany). Trzeci człon opisuje czyim jest synem, czwarty określa pochodzenie lub zawód, a piąty jest przydomkiem. Niestety nie ma jednej reguły na to, który z członów jest przyjmowany za wyróżniający. Na przykład, wybitny XIV wieczny arabski filozof i historyk Abu Zayd Abdu r-Rahman bin Muhammad bin Khaldun al-Hadrami, znany jest pod „nazwiskiem” Ibn Haldun (transliterowany także jako Ibn Chaldun, lub Ibn Khaldun), czyli *Syn Halduna*. Inny znany arabski historyk i teolog z IX w., Abu Ja'far Muhammad ibn Jarir at-Tabari, znany jest w tradycji pod określeniem jego pochodzenia tj. at-Tabari, czyli z *Tabarystanu* (prowincja w Persji). Przy opisach bibliograficznych jako „nazwisko” do wyszukiwania, przyjmuje się ten człon, pod którym jest najczęściej wymieniany w tradycji. Dotyczy to jednak najbardziej znanych i powszechnie rozpoznawalnych osób. Czasem zdarza się jednak, że nawet arabisci nie potrafią jednoznacznie określić, który z członów „nazwiska” znać za wyróżniający i pod którym z nich, danego autora należałoby umieścić w katalogu.

Przy opracowywaniu książek sinologicznych, czy japonistycznych najczęściej pojawiają się pułapki z zakresu transliteracji. W anglo- i francuskojęzycznych publikacjach, a także w starszych polskojęzycznych, występuje dowolność używania transliteracji. Pa Cin - autor tłumaczonej na j. polski powieści *Gdy bogowie odchodzą*, będzie przez sinologów poszukiwany w katalogu pod nazwiskiem Ba Jin i taki też powinien zostać dołączony odsyłacz przy opisie bibliograficznym tej pozycji. Tak samo jak filozof konfucjański, występujący w anglojęzycznych publikacjach pod nazwiskiem Hsün Tzu, prawidłowo powinien być transliterowany jako Xun Zi. W języku japońskim używa się równocześnie trzech systemów pisma. Najważniejszy z nich to znaki kanji, oraz dwa sylabariusze uzupełniające zapis ideograficzny. Sylabariusz katakana służy do fonetycznego zapisu nazw niejapońskich i bardzo zniekształca brzmienie słów, ponieważ w języku japońskim nie występują pojedyncze spółgłoski (poza „n”). W japońskich tłumaczeniach z języków europejskich, nazwisko (imiona są często pomijane w ogóle) autora książki jest zapisane wyłącznie w tym sylabariuszu. Bywa też, że tytuł nie jest tłumaczony na japoński, tylko pozostawiony w oryginalnej wersji językowej, ale w fonetycznym zapisie japońskim. Jako przykład niech posłuży książka, której tytuł brzmi w zapisie japońskim *Karā pāpuru*, a nazwisko autora Wōkā. Bibliotekarz musi przeprowadzić małe dochodzenie, żeby odkryć, iż chodzi o *The Color Purple* Alice Walker.

Dylematów dostarczają również ideogramy kanji przejęte z pisma chińskiego. Język japoński pochodzi z innej rodziny językowej niż chiński, a konieczność dostosowania obcego pisma do rodzimej gramatyki sprawiła, że w j. japońskim każdy znak może mieć kilka zupełnie różnych czytań, co sprawia, iż w niektórych przypadkach jeden zapis ideograficzny imienia czy nazwiska autora, jest odczytywany na kilka sposobów. I tak np. trzy różne nazwiska transliterowane jako Warita, Katsuta czy Sakita zapisywane są identycznymi ideogramami. W części obecnie wydawanych publikacji japońskich, nazwiska zapisane ideogramami podpisuje się sylabariuszem hiragana, co eliminuje ich niewłaściwe odczytanie, ale w starszych wydaniach nie było takiego zwyczaju, toteż potrzeba szczególnej uwagi bibliotekarza przy opracowywaniu tych pozycji.

Inne wątpliwości powstają przy japońskich wydaniach dzieł chińskich autorów. Zapis ideograficzny nazwisk w obu przypadkach jest identyczny, jednak japońskie czytanie znaków różni się od chińskiego. Powstaje więc dylemat dla bibliotekarza, czy chińskie nazwisko autora, np. filozofa Mengzi (Mencjusz) transliterować w jego japońskim brzmieniu Mōshi, przyjmując, że tak właśnie figurowałoby ono w japońskim katalogu, czy bardziej logiczne byłoby umieszczenie nazwiska autora pod jego chińskim brzmieniem Mengzi.

Wydawałoby się, że te komplikacje i związana z nimi konieczność rozbudowywania tradycyjnych katalogów kartkowych o liczne odsyłacze, zniknie wraz z internetowym katalogowaniem w systemie NUKAT, który w łatwy sposób szereguje rozmaite dane i informuje czytelnika o wszystkich możliwościach zapisu. Niestety nie jest to system bez wad. Na przykład do transliteracji języka chińskiego w NUKAT używa się międzynarodowej transkrypcji pin'yin, ale w wersji stosowanej przez Library of Congress, tj. bez zaznaczania tonów znakami diakrytycznymi. W języku chińskim (standardowym) występują cztery tony i chociaż fonetycznie słowo może brzmieć (i jest transliterowane w zapisie) tak samo, to od tonu zależy znaczenie słowa. Library of Congress rozwiązuje ten problem, umieszczając w opisie bibliograficznym nie tylko transliterację, ale też zapis ideograficzny. W NUKAT takiej możliwości jeszcze nie ma (zapis ideograficzny jest obecnie testowany), co sprawia, że przy niektórych tytułach nie zawsze można wywnioskować ich znaczenie z kontekstu. Podobnie ma się rzecz z japońskim, który wprawdzie nie jest językiem tonalnym, ale zawiera wiele identycznie brzmiących i identycznie transliterowanych słów, których znaczenie, zwłaszcza przy krótkich tytułach, jest rozróżnialne tylko i wyłącznie na podstawie zapisu ideograficznego. Dla osoby poszukującej konkretnej pozycji nie jest to oczywiście rzecz uniemożliwiająca znalezienie książki, niemniej dla czytelników, którzy nie mają dokładnej bibliografii, a szukają książek tematycznie, zapis ideograficzny w opisie byłby wielką pomocą.

Dylematów i niejasności pojawiających przy katalogowaniu, a wynikających ze specyfiki naszego księgozbioru jest więcej, dlatego też zaczęliśmy wprowadzanie opisów bibliograficznych do NUKAT od książek europejskojęzycznych oraz pozycji orientalnych, których opis bibliograficzny nie nastrocza takich, jak wyżej wymienione, trudności. Staramy się jednak na bieżąco wypracowywać rozwiązania systemowe, które uwzględnią specyfikę naszego księgozbioru i umożliwią łatwe korzystanie z niego.

Bibliografia:

- [1] Szczechła A., *Japonistyka w Instytucie Filologii Orientalnej – badania, studia, studenci*. In Sudyka L. (red.), *Orientalia Commemorativa*, Kraków, 2011, s. 53-59.
- [2] Zaborski A., *Tadeusz Kowalski (1889-1948)*. In Michalik J., Walecki W. (red.), *Uniwersytet Jagielloński – Złota Księga Wydziału Filologicznego*, Kraków, 2000, s. 409-417.

Informacje o autorze:

mgr Agnieszka Heuchert – absolwentka filologii japońskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, interesuje się architekturą wnętrz i ogrodów, pracownik Biblioteki Instytutu Orientalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Zakład Japonistyki i Sinologii, ul. Piłsudskiego 13, 31-110 Kraków, tel. 12 663 38 45, e-mail: agnieszka.heuchert@uj.edu.pl